

Milosrdenství v modlitbách pokání byzantského euchologia

Tomáš Mrňávek

Byzantská liturgie nabízí široké spektrum modliteb, kde je krásně vyjádřena víra, naděje a láska jak osob které se modlí, tak adresátů, pro které jsou určeny.¹ Svátost pokání je jedinečnou příležitostí, kde se kající setkává s milosrdným a laskavým Hospodinem. Předložené modlitby budou mapovat tento iter Božího milosrdenství od 8. století do 18. století, kdy se vyvíjel obřad svátosti pokání v byzantské tradici, a byly komponovány příslušné modlitby.

Na počátku ve východní církvi² nebyla svátost pokání běžně slavena. Pokání bylo výjimečným prostředkem k získání odpuštění pro skutečně velké či těžké hříšníky a udělovalo se veřejně.³ Mezi nejtěžší, hlavní hříchy patřila pouze *vražda, cizoložství a apostaze*. Kromě této prvotní řádné praxe pokání, existovala také praxe mimořádná, která nabývala na důležitosti a konala se častěji a to soukromou formou.

Nejstarší praxe pokání světských kostelů (tj. farních a katedrálních) je zaznamenána v řeckých euchologiích (8.-12. století). Neobsahují však žádný obřad svátosti pokání s modlitbami a rubrikami, jak je běžné například pro křest, manželství nebo svátost svěcení. Tato euchologia obsahují pouze modlitby pokání, ale jsou vloženy rozptýleně a nezávisle na ostatních modlitbách, například po modlitbách pro nemocné⁴ nebo po modlitbě exorcismu domu zamořeného démony.⁵ Modlitby jsou určeny pro toho, kdo se zpovídá a pro toho, kdo se kaje ze svých hříchů, činí pokání a kdo je ve stavu, aby byl rozhřešen z hříchů a trestů, které ho svazují před Bohem a před církví.⁶ Nejstarší modlitby mají tento všeobecný název:

¹ Příspěvek je součástí projektu APVV-14-0029 – Cyrilské písomnictvo na Slovensku do konca 18. storočia.

² Mezi podstatná díla zabývající se pokáním v byzantské liturgii patří: АЛМАЗОВЪ, А. И.: *Тайная исповѣдь въ Православной восточной Церкви: Опытъ внѣшней исторіи (Изслѣдование преимущественно по рукописямъ)*. Томъ 3: *Приложенія*. Одесса, 1894; ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Богослужение въ Русской Церкви въ XVI вѣкѣ. Часть I: Службы круга седмичного и годичного и чиновослѣдованія таинств : историко-археологическое исследование*. Казань, 1884, s. 322–352; DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti amministrati secondo il rito bizantino*. Roma, 1947, s. 131–188; HERMAN, E.: Il più antico penitenziale greco. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 19, 1953, s. 71–127; RAES, A.: Les formulaires grecs du rite de la penitence. In: *Melanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu*. Strasbourg, 1956, s. 365–372.

³ Srov. WAGNER, G.: Bussdisziplin in der Tradition des Ostens. In: *Liturgie et rémission des péchés. Conférences Saint-Serge. XXe semaine d'études liturgiques* (Paris, 2-5 juillet 1973). Roma, 1975, s. 251–264; MÉLIA, E.: L'acte ecclésiastique de la réconciliation dans l'Eglise Orthodoxe. In: *Revue de Droit Canonique*, roč. 34, 1984, s. 336–348.

⁴ PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Euclologio Barberini greco 336*. 2. vyd. Roma : Edizioni liturgiche, 2000, ff. 195r–198r, s. 192–194; modlitby pro nemocné v tomto euchologiu jsou rovněž vloženy volně bez nějaké souvislosti a bez obřadu, a např. modlitby nad olejem pro nemocné, které bychom očekávaly na začátku, jsou jako poslední.

⁵ ARRANZ, M.: *L'Euclologio Costantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Leiturgikon (Messale)*. Roma : Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1996, s. 365.

⁶ Kodex *Barberini gr. 336* (8. století): PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Euclologio Barberini greco 336*, ff. 198r–199r, s. 194–195; kodexy *Sinai gr. 958* (10. století), *Sinai gr. 955* (11. století), *Sinai gr. 962* (11.-12. století): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей хранящихся въ библиотекахъ*

Εὐχή ἐπὶ μετανοούντων, Εὐχή ἐπὶ ἐξομολογουμένων. Těchto modliteb se nachází v rozličných euchologiích zhruba třicet. Jsou zpravidla po dvou,⁷ někde jich je pět⁸, ale může jich být i čtrnáct.⁹ Zcela jistě je kněz nerecitoval všechny, ale mohl si vybrat, protože řada z nich je označena: Εὐχή ἄλλη εἰς μετανοούντα nebo Εὐχή ἑτέρα. Tyto modlitby připravovaly penitenta ke zpovědi, nebo také k přijímání Εὐχῆς, λεγομένη ὑπὸ ἱερέως, ὅταν μέλλῃ μεταλαβεῖν ὁ λαός.¹⁰ Některé nejstarší modlitby se užívají v obřadu pokání dodnes, jak bude poukázáno níže.

Vedle této oficiální formy pokání světských kostelů existoval ještě jiný druh pokání, který vykonávali také neschválení mniši. Toto pokání je zachyceno v tzv. kanonariích, které jsou připisovány konstantinopolskému patriarchovi Janu Postníkovi (583–595). Jedná se o seznamy penitencních kánonů (trestů) a hříchů. Tedy křesťan se musel vinit z hříchů, z kterých chtěl být vysvobozen a církev měla moc a právo ho posuzovat. Penitencní knihy (penitenciáře)¹¹ zahrnují značnou škálu penitentů známou v té době a to například od barbara po civilizovaného člověka, od laika po mnicha nebo od kněze po biskupa.

Zpověď, která byla na počátku veřejná, přešla pozvolna do soukromé sféry. Tento přechod se uskutečnil díky mnichům, duchovním otcům, kteří žili jako poustevníci nebo v různých komunitách v askezi a ústraní klášterů. Na Rusi pak pro tyto mnichy zdomácnělo pojmenování starec. Tito mniši vykonávali rovněž mnoho zázraků uzdravení a vymítání démonů a tím na sebe zákonitě upoutávali patřičnou pozornost lidu, který je hojně vyhledával.¹² S jejich duchovní autoritou, jakožto charismatických osob konajících zázraky, se ruka v ruce také soukromá zpověď rozšířila a stala běžnou a vyhledávanou v církvi. Mniši tak poskytovali laikům možnost mnišského vyznání hříchů a přijetí příslušného pokání, obvyklé v jejich komunitách.

православного Востока, II, Εὐχολόγια. Κίεβ, 1901, s. 33, 45, 71; kodex *Parisinus Coislin gr. 213* (rok 1027): ARRANZ, M.: *L'Euclologio Costantinopolitano*, s. 366–367.

⁷ Kodex *Barberini gr. 336* (8. století): PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Euclologio Barberini greco 336*, ff. 198r–199r, s. 194–195.

⁸ *Sinai gr. 980* (rok 1475), *Sinai gr. 988* (15. století): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургических рукописей*, s. 427, 579.

⁹ Viz např. *Vaticanus gr. 1833*, ff. 40–44 (10. století, Kalábrie-j jižní Itálie): АЛМАЗОВЪ, А. И.: Tomus 3: *Приложения*, oddíl I., N 16, s. 74–76; poslední tři modlitby jsou určeny ženám činícím pokání po porodu.

¹⁰ DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 134.

¹¹ Rovněž některé pozdější slovanské penitenciály, tzv. pravidla, obsahují také pokyny regulující světský a církevní život. Jedním z nich je cyrilský rukopis z okruhu byzantsko-slovanské tradice, uložený v oddělení rukopisů Zakarpatského národopisného muzea v Užhorodě pod signaturou И-437 (16.–17. století). Odvolává se na již zmíněnou autoritu Jana Postníka, když cituje některé jeho kánony a také na pravidla svatých Otců. Podle prof. Žeňucha se jedná o rukopis, který vznikl jako opis z jednoho nebo z více starších předloh, které se používaly v karpatské oblasti a byly známé v církvi byzantského obřadu ve východoslovanském nebo jihoslovanském prostředí, srov. ŽEŇUCH, P.: Rukopis s pravidly světského a církevního života z prelomu 16. a 17. století v kontexte mezikonfesionálních vztahů pod Karpatmi. In: MARINČÁK, Š., ŽEŇUCH, P. (eds.): *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v uhorsku do konca 18. storočia*. Monotematický súbor štúdií. *Orientalia et occidentalia*. Košice; Bratislava, 2017, s. 45–69.

¹² Srov. např. SV. ATANÁŠ: *Život sv. Antonína Poustevníka*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2010; THEODÓRÉTOS Z KYRRU: *Historia religiosa : bohumilá historie mnichů syrských*. [z originálních textů přeložil Jiří Pavlík] Praha : Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2005; SOFRONIOS: *Narratio miraculorum SS. Cyri et Ioannis sapientium anargyrorum*. In: *Patrologia graeca*, 87, 3424–3676); *La Vita di San Nicola di Sion. Traduzione, note e commentario*. A cura di RUGGIERI, V., Roma : Edizioni Orientalia Christiana, 2013; *Vie de Théodore de Sykéôn*. FESTUGIÈRE, A.-J. (ed.), sv. I. Texte grec, *Subsidia Hagiographica* 48, Bruxelles, 1970; JAN MOSCHOS: *Pratum spirituale*. In: *Patrologia graeca*, 87, 2851–3116.

Další důležitou pomůckou je příručka (vade mecum), kde se popisuje, jak se má chovat zpovědník a kajícník: Ἐξομολογητάριον. Jedna taková příručka z 18. století, obsahuje čtyři zpovědní obřady s příslušnými otázkami na penitenty. Čtvrtý je pro biskupy (19 otázek).¹³ Tento poslední je zajímavým svým liturgickým právem. Na počátku obřadu, když se hodlá biskup zpovídat, si vezme omofor a na kněze vloží epitrachil a udělí mu jurisdikci k přijetí jeho zpovědi. Nato si biskup sundá omofor. Zpověď se koná v sedě, a zpovědník jakožto soudce (κριτής) sedí na vyšším sedadle a biskup jakožto souzený (κατακριτός) na nižším. Po otázkách zpověď končí modlitbou kněze *Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana* (viz níže) a zvláštní obsolucí, kterou biskup, když si vezme omofor uděluje knězi:

„Naše poníženost skrze obdrženu milost od Ducha přesvatého, oživujícího a vše zdokonalujícího, kéž odpustí tobě božimu služebníkovi knězi-mnichovi <jméno>, co jsi svázal a rozvázal v této svaté zpovědi. Na přimluy a prosby jeho přečisté Matky a všech svatých, kteří se ti od věků zalíbili.“¹⁴

V tomto aktu se odráží zvyk, že zpovědník bral zodpovědnost za hříchy penitenta. To je dobře patrné ve zpovědním řádu slovanských trebníků z 16. století. Kněz po zpovědi vezme pravou ruku kajícníka a položí si ji na rameno a říká: *Богъ, чадѡ, прѡститъ тѡ и процаетъ и естъ и оуже прошенъ еси въ сей часъ во всѣхъ сихъ реченныхъ тобою согрѣшеніихъ, и въ сей вѣкъ и въ вѣдѣніи, и къ томѡ не истажетъ Богъ отъ тебе твоихъ согрѣшеніи, но отъ моеѡ вѣи и рѣки. Посемъ отлагаетъ рѣкѡ его отъ своеѡ вѣи.*¹⁵

Euchologia obsahující obřad zpovědi pocházejí z 10.-12. století. Většina z nich byla napsána v jižní Itálii,¹⁶ a na Hoře Athos.¹⁷ Jeden z nich obsahuje také jádro současného obřadu, který byl zařazen do tištěných vydání euchologia.¹⁸ Tato forma pokání a kanonarion se nachází také ve Slovanském hlaholském euchologiu *Sinai slavus 37* z 11. století, jehož autorství je připisováno sv. Cyrilovi a Metodějovi a jejich žákům; kanonarion je vložen na konci euchologia jakoby dodatek či příloha.¹⁹

¹³ kodex 85, ff. 1-43 (18. století) aténské univerzity: АЛМАЗОВЪ, А. И.: Tomus 3: *Приложения*, oddíl I, N 13, s. 44–61.

¹⁴ Η ταπεινότης ἡμῶν, διὰ τῆς χάριτος, τῆς δωθείσης παρὰ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ ἢ τελεταρχικοῦ Πνεύματος, συγχωρήσει σοι τῷ δοῦλῳ τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) ἱερομονάχῳ, ὅτι ἔδησας καὶ ἔλυσας ἐν τῇ ἀγία ταύτῃ ἐξομολογήσει. Προεβείαις καὶ ἰκεσίαις τῆς παναχράντου αὐτοῦ Μητρὸς, καὶ πάντων τῶν ἀγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνος (σοι) εὐαρεστησάντων. Ἀμήν. АЛМАЗОВЪ, А. И.: Tomus 3: *Приложения*, oddíl I, N 13, s. 61.

¹⁵ ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Богослужение въ Русской Церкви*, s. 346–347.

¹⁶ Srov. *Vaticanus gr. 1554* (12. století), *Vaticanus gr. 1833* (10. století), *Vaticanus gr. 2111* (14. století, klášter Grottaferrata): АЛМАЗОВЪ, А. И.: Tomus 3: *Приложения*, oddíl I., N 15, s. 64; N 16, s. 74; N 17, s. 76; kodex *Bodleian Auct. E.5.13* (12. století, klášter Nejsvětějšího Spasitele v Mesině na Sicílii, viz níže): JACOB, A.: Un euchologe du Saint-Sauveur "in Lingua Phari" de Messine. Le Bodleianus Auct. E. 5. 13. In: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, roč. 50, 1980, s. 283–364, první rituál: 324–328, druhý rituál: 354–356; *Sinai gr. 966*, ff. 22–24 (13. století, klášter Grottaferrata): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 202–203, obřad zpovědi a kanonarion Jana Postníka: s. 203–204.

¹⁷ Jde o pozdější rukopisy: *Laura gr. 105* (15. století, Athos), *Dionisiu gr. 489* (15. století), *Kostamonitu gr. 60* (63) (16. století): ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 636–637, s. 642–643, 849–850.

¹⁸ Např. *Euchologion τὸ μέγα*. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891, s. 221–223; *Euchologion τὸ μέγα*. Παπαδοπουλος, Ν. Π. (ed.). ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927, s. 163–165.

¹⁹ FRČEK, J.: *Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources grecques et traduction française*. In: *Patrologia Orientalis*, XXV, 3. Paris, 1943, úvod: s. 587; text: s. 588–596; ARRANZ, M.: La liturgie de l'Euchologe slave du Sinai. In: *Christianity among the Slavs. The Heritage of Saints Cyril and Methodius. Acts*

V dnešní době se užívá mnišsko-kněžský obřad, jde o určitou kombinaci starobylé formy pokání světských kostelů a mnišských komunit.

Nejstarší dvě modlitby pro pokání pocházejí z 8. století (řecký kodex Barberini gr. 336). První je modlitba, kterou mohl být penitent vřazen do období pokání (Εὐχή ἐπὶ μετανοούντων) a vyloučen ze společenství. Její delší verze je vložena i dnes jako druhá přípravná modlitba na začátek obřadu svátosti pokání u Řeků a jako první u Slovanů; neschází rovněž v citovaném Slovanském hlaholském euchologiu;²⁰ uvádíme překlad z kodexu Barberini:

„Bože náš Spasiteli, jenž jsi skrze svého proroka Natana dal odpuštění hříchů Davidovi, který se kál ze svých hříchů a přijal jsi kající modlitbu Manase. Ty sám přijmi ve tvé obvyklé lásce k člověku také tohoto tvého služebníka <jméno>, který se kaje ze svých hříchů, zapomeň vše, čím se provinil. Tys Pane, nařídil odpouštět až sedmasedmdesátkrát těm, kteří upadnou do hříchů, protože tvé milosrdenství je stejně nezměrné jako tvá velikost. Protože tys Bůh těch, kdo se kají, a slitováváš se nad všemi našimi nepravostmi. Neboť ty jsi náš Bůh a tobě přísluší sláva, čest a klanění...“²¹

Na závěr obřadu následovala modlitba za ty, kteří se vyznávají ze svých hříchů (Εὐχή ἐπὶ ἐξομολογουμένων), která se konala vstoje. Překládáme z kodexu *Barberini gr. 336*:

„Pane náš Bože, tys dal Petrovi a nevěstce kvůli slzám odpuštění hříchů a ospravedlnil jsi celníka, který uznal své hříchy, přijmi vyznání tvého služebníka <jméno> a protože jsi dobrý, zapomeň zlo, kterého se dopustil, slovy, skutky a myšlenkami, vědomě či nevědomě, ty sám máš moc odpouštět hříchy. Neboť tys Bůh slitování, milosrdenství a lásky k člověku a my ti (vzdáváme) slávu ...“²²

*of the International Congress held on the Eleventh Centenary of the Death of St. Methodius, Rome, October 8–11, 1985. Orientalia Christiana Analecta 231. Roma, 1988, s. 63–67; český překlad staroslověnského penitenciálu: VAŠICA, J.: *Literární památky epochy velkomoravské 863–885*. Praha : Vyšehrad, 1996, s. 218–221.*

²⁰ FRČEK, J.: *Euchologium Sinaiticum*, s. 513.

²¹ Ὁ Θεὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ὁ διὰ τοῦ προφήτου σου Νάθαν μετανοήσαντι τῷ Δαυὶδ ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις πλημμελήμασιν ἄφεςιν δωρησάμενος καὶ τοῦ Μανασῆ τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ προσευχὴν δεξάμενος· αὐτὸς καὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε μετανοοῦντα ἐν τοῖς ἰδίῳις παραπτώμασιν πρόσδεξαι τῇ συνήθει σου φιλανθρωπίᾳ, παρορῶν τὰ αὐτῷ πλημμεληθέντα· σὺ γὰρ εἶ, κύριε, ὁ καὶ ἑβδομηκοντάκις ἐπτά ἀφιέναι κελεύσας τοῖς περιπάτουσιν ἁμαρτίαις· ὅτι ὡς ἡ μεγαλωσύνη σου οὕτως καὶ τὸ ἔλεός σου, καὶ σὺ ὁ θεὸς τῶν μετανοούντων, μετανοῶν ἐν πάσαις ταῖς ἀδικίαις ἡμῶν. Ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ πρέπει σοι ἡ δόξα. PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Euclologio Barberini greco 336*, f. 198r–v, s. 194; srov. ARRANZ, M.: *L'Euclologio Costantinopolitano*, s. 366.

²² Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὁ τῷ Πέτρῳ καὶ τῇ πόρνῃ διὰ δακρῶν ἄφεςιν ἁμαρτιῶν δωρησάμενος, καὶ τὸν τελώνην τὰ οἰκεία ἐπιγνόντα παίσματα δικαιοσύνας, πρόσδεξαι καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ δούλου σου τούδε, καὶ εἶ τι πεπλημμέληται αὐτῷ ἐκούσιον ἢ ἀκούσιον ἁμάρτημα, ἐν λόγῳ ἢ ἐργῳ ἢ κατὰ διάνοιαν, ὡς ἀγαθὸς πάριδε· σὺ γὰρ μόνος ἔχεις ἐξουσίαν ἀφιέναι ἁμαρτίας. Ὅτι θεὸς ἐλέους, οἰκτιρῶν καὶ φιλανθρωπίας ὑπάρχεις καὶ σοι τὴν δόξαν). PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Euclologio Barberini greco 336*, f. 199r, s. 195; srov. ARRANZ, M.: *L'Euclologio Costantinopolitano*, s. 367; a také v euchologiu vydaném v Římě na popud Benedikta XIV. pro uniaty (italo-albánci) v Itálii: *Εὐχολόγιον*. EN ΡΩΜΗ, 1754, s. 453.

Další modlitba je na všeobecné odpuštění hříchů a recitovala se před zpovědí nebo přímo před přijímáním *Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři*.²³ Tato modlitba se však nachází pouze v tzv. periferních euchologiích nejdříve z 10. století (tj. z okrajových oblastí jako Palestina, Antiochie, Alexandrie a jižní Itálie). Těšila se značné popularitě a dnes se užívá v obřadu pokání²⁴ nebo pro generální absoluci před přijímáním, jak pro jednotlivce, tak pro celé bohoslužebné shromáždění.²⁵

V prvním tištěném slovanském moskevském liturgikonu z roku 1602, který zachycuje novgorodsko-moskevskou tradici, je tato modlitba na odpuštění hříchů (ΜΛΤΒΑ ΠΡΟΪΑΛΗΛΑ) vložena v proskomidii (přípravě darů před sv. liturgií) po umývání rukou a před tím než kněz přistoupí k žertveniku (stolu na kterém se koná proskomidie). Rubrika hovoří o tom, že modlitbu recituje biskup, nebo duchovní otec, který chce přijímat eucharistii; když liturgii slouží kněz, recituje ji potichu. Z textu modlitby je patrné, že se recituje za boží služebníky, kteří hodlají přistoupit ke sv. přijímání.²⁶

²³ ΑΛΜΑΖΟΒΪ, Α. Ι.: Tomus 3: *Προλογενία*, oddíl I, N 8, s. 28: Εὐχή συγχωρητικὴ εἰς ἄνθρωπον, ὅπου μέλλει κοινωνῆσαι τῶν ἀχράντων μυστηρίων; text modlitby viz níže.

²⁴ Např. pro rozhršení: *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*. Παπαδοπουλος, Ν. Π. (ed.). ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927, s. 164, 166–167; *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891, s. 225; *Ἀγιασματάριον...*, πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν ψυχικὴν τε καὶ σωματικὴν θεραπείαν. ΕΝ ΕΤΙΗΣΙΝ, 1804, s. 117–118; *Εὐχολόγιον*. ΕΝ ΡΩΜΗ, 1754, s. 452, mimo obřad s. 269–270. Ve slovanských knihách má modlitba tento incipit ΓΔ̅Ι ἱ̅η̅ς̅ χ̅ρ̅τ̅ε̅, σ̅ῖ̅ε̅ β̅ῖ̅α̅ ζ̅ι̅β̅ά̅γ̅ω̅, π̅ά̅ς̅τ̅υ̅ρ̅ι̅ο̅ ἢ̅ ἄ̅γ̅ι̅α̅, β̅ε̅μ̅λ̅λ̅ῃ̅ γ̅ρ̅ῆ̅χ̅ μ̅ῖ̅ρα, πα̅ρ̅.: Τρέβνικъ въ двѣхъ частάχъ. Часть пѣрваа. Москва, 1894, s. 34 (ἄδ)-35 (ἄε); MALTZEW, A.: *Die Sacramente der Orthodox-Katholischen Kirche des Morgenlandes*. Berlin, 1898, s. 198–200; Τρέβνικъ въ двѣхъ частάχъ. Часть пѣрваа. Москва, 1956, s. 39 (ἄδ)-41 (ἄα); Τρέβνικъ. часть пѣрваа. По благословенію сватѣйшаго римскаго ἀποστολскаго престόла. РИМЪ : Въ тѣпографіи крѣптоферратскіа дѣтели, 1945, s. 90 (ῥ)-92 (ῥβ).

²⁵ *Kodex Alexandrijský 455 (rok 1501, Káhira)*: Modlitba odpuštění Basila Velikého, kterou pronáší biskup nebo kněz nad tím, kdo hodlá přijmout vzácné tělo Páně a krev našeho Pána Ježíše Krista, odpouští jim všechny hříchy (Εὐχή τοῦ Μεγάλου Βασιλείου συγχωρητικὴ, λεγομένη ὑπὸ ἀρχιερέως ἢ ἱερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τοῦ τιμίου Δεσποτικοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγχωρῶν αὐτοὺς πάντα τὰ ἁμαρτήματα); *Kodex Alexandrijský 371 (rok 1407, Káhira)*: Modlitba, kterou pronáší biskup nebo kněz nad tím, kdo hodlá přijímat, odpouští mu všechny hříchy (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ἱερέως ἢ ἀρχιερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν, συγχωρῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἁμαρτήματα); *Kodex Svatého hrobu 8 (15. století, Konstantinopol)*: Modlitba, kterou pronáší kněz, když lid hodlá přijímat (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ἱερέως, ὅταν μέλλη μεταλαβεῖν ὁ λαός); *Kodex Svatého hrobu 8 (15. století, Konstantinopol)*: Modlitba odpuštění, kterou pronáší spirituál (otec duchovní) a má ruku položenou na hlavě kajcínika, když lid hodlá přijímat. Prosme Pána (Εὐχή συγχωρητικὴ ἀπὸ πατρὸς πνευματικοῦ, κειμένη ἢ δεξιᾷ χεῖρ αὐτοῦ ἐπάνω τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐξομολογουμένου. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν); *Kodex Antonína (15. století, Petrohrad)*: Modlitba, kterou pronáší biskup nebo kněz nebo spirituál (otec duchovní), odpouští všechny dobrovolné a nedobrovolné hříchy, rozvažuje každé zločecení a přísahu toho, kdo hodlá přijímat. (Εὐχή, λεγομένη παρὰ ἀρχιερέως ἢ ἱερέως, ἢ καὶ παρὰ πνευματικοῦ πατρὸς συγχωρῶν τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια ἁμαρτήματα, λύων πᾶσαν ἄραν καὶ ὄρκον ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν); *Kodex Jeruzalémský 73 (15. století, Jeruzalém)*: Modlitba, kterou pronáší kněz nad tím, kdo hodlá přijímat svatá tajemství. (Εὐχή, ἣν λέγει ὁ ἱερεὺς ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων μυστηρίων); *Kodex Laura 105 (15. století, Athos)*: Modlitba, kterou pronáší kněz nad tím, kdo hodlá přijímat vzácná tajemství, odpouští mu všechny hříchy. Prosme Pána (Εὐχή, λεγομένη ὑπὸ ἱερέως ἐπὶ τὸν μέλλοντα μεταλαβεῖν τῶν ἀχραντῶν μυστηρίων, συγχωρῶν αὐτοῦ πάντα τὰ ἁμαρτήματα. Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν); *Kodex Patmos 670 (15. století)*: Modlitba, kterou pronáší kněz, když lid hodlá přijímat (Εὐχή, ὅταν μέλλει μεταλαβεῖν ὁ λαός (kodex má ὄλους)); ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 665, 379, 472, 485, 504, 524, 636, 654. V současnosti by jí spíše odpovídala modlitba tzv. „razbojnika“ s tím rozdílem, že vyprošuje kromě Božího slitování také disponovanost přistoupit k přijímání; recituje ji jak kněz, tak všichni shromáždění věřící, *Svatá božská liturgie našeho otce svatého Jana Zlatoustého* (Schváleno Kongregací pro Východní církve, Řím 15. 7. 2006), Praha, 2007, s. 58–59.

²⁶ Tento liturgikon přebírá tzv. Cypriánovu slovanskou redakci, nazývanou též Antonovsko-Varlaamovskou z 13.-14. století. Později se stává částečně normativní a rozšiřoval se díky své popularitě a srozumitelnosti obřadů

Tato modlitba se zřejmě rozšířila z Alexandrie, protože ji obsahuje mnoho tamějších rukopisů. U koptských jakobitů i dnes existuje jedna modlitba pro generální absoluci nazývaná „absolutio ad Patrem“, kterou recituje celebrant za sebe i za celé shromáždění před přijímáním.²⁷ Modlitba přeložena z řečtiny pak zní takto:

„Pane Ježíši Kriste, Synu Boha živého, Beránku a Pastýři (Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀμνὲ καὶ ποιμῆν), který snímáš hřích světa, tys odpustil dluh dvěma viníkům a hříšné ženě jsi dal odpuštění hříchů (δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν) a dal jsi (χαρισάμενος) uzdravení chromému odpuštěním jeho hříchů. Ty sám Vládce, odpusť, odstraň, promiň (ἄνες, ἄφες, συνχώρησον) nepravosti, hříchy, viny, jak dobrovolné tak nedobrovolné, jak vědomé tak nevědomé, učiněné z přestoupení nebo neposlušnosti těchto tvých služebníků. A jestliže jako lidé nositelé těla (ὡς ἄνθρωποι σάρκα φοροῦντες) a obyvatelé tohoto světa byli d'áblem oklamáni nebo něco přestoupili buď slovem nebo skutkem, buď vědomě, nebo nevědomě. Nebo pošlapali slovo kněze, nebo kleli, nebo padli do vlastního anathematu, nebo přísahy. Ty sám, jako dobrotivý přítel člověka a ne nenávistný Vládce pro své velké milosrdenství (odpusť). Ať se ti zalíbí, že jsou rozvázáni slovem, a odpusť jim vlastní anathema a přísahu podle svého velikého a nepochopitelného smilování. Nyní Vládce a příteli člověka, Pane náš Bože, vyslyš mě, toho, který vzývá tvou dobrotivost pro tyto tvé služebníky a zapomeň jako velmi milostivý všechny jejich pochybení a vysvobod' je z věčného trestu; neboť tys řekl Vládce: ‚Co svázete na zemi, bude svázáno na nebi, a co rozvázete na zemi, bude rozvázáno v nebi‘ (Mt 16, 19). Neboť ty jsi Bůh bez hříchu a mocný odpouštět hříchy a tobě náleží sláva s tvým bezpočátečným Otcem a s tvým svatým dobrotivým a oživujícím Duchem...“²⁸

pomocí rubrik. Rubriky se převzaly z Diataxe (manuál rubrik) konstantinopolského patriarchy Filotea Kokkina (14. století). Rozšíření této tradice však nikdy nepodléhalo hierarchické kontrole. Reprint této redakce ukončil v roce 1655 svými reformami patriarcha Nikon, srov. MARINČÁK, Š.: Obrad *Prothesis* liturgie Sv. Jána Chryzostoma vo vybraných slovanských tlačených liturgikonech 16.-17. storočia. In: *Studia theologica*, roč. 19, 2017, č. 3, s. 101–102 a 116; děkuji kolegovi Marinčákovi, že mě upozornil na tuto důležitou studii.

²⁷ Srov. BRIGHTMAN, F. E.: *Liturgies Eastern and Western*. Oxford, 1896, s. 183–184.

²⁸ Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀμνὲ καὶ ποιμῆν, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ὁ τὸ δάνειον χαρισάμενος τοῖς δυοῖν χρεωφειλέταις, καὶ τῇ ἁμαρτωλῶ γυνῇ δοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὁ τὴν ἴασιν τῷ παραλυτικῷ δωρησάμενος σὺν τῇ ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, αὐτὸς Δέσποτα, ἄνες, ἄφες, συνχώρησον τὰς ἀνομίας, τὰς ἁμαρτίας, τὰ πλημμελήματα τὰ ἐκούσια καὶ τὰ ἀκούσια, τὰ ἐν γνώσει, τὰ ἐν ἀγνοίᾳ καὶ τὰ ἐν παραβάσει καὶ ἐν παρακοῇ γεινόμενα παρὰ τῶν δούλων σου τούτων· καὶ εἶτι ὡς ἄνθρωποι σάρκα φοροῦντες, καὶ τὸν κόσμον τοῦτον οἰκοῦντες ἐκ τοῦ διαβόλου ἐπλανήθησαν ἢ παρέβησαν εἴτε ἐν λόγῳ, εἴτε ἐν ἔργῳ, εἴτε ἐν γνώσει, εἴτε ἐν ἀγνοίᾳ, εἴτε λόγον ἱερέως κατεπάτησαν, εἴτε ὑπὸ κατάραν ἱερέως ἐγένοντο, εἴτε ἰδίῳ ἀναθέματι ὑπέπεσαν ἢ ὄρκῳ ὑπήχθησαν, αὐτὸς ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος καὶ ἀμνηστικός δεσπότης τῇ πολλῇ σου εὐσπλαγχνίᾳ τούτους μὲν λόγῳ λυθῆναι εὐδόκησον, συγχωρῶν αὐτοῖς καὶ τὸ ἴδιον ἀνάθεμα καὶ τὸν ὄρκον κατὰ τὸ μέγα σου καὶ ἄφατον ἔλεος. Ναὶ Δέσποτα φιλόανθρωπε Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν· ἐπάκουσον μου δεομένου τῆς σῆς ἀγαθότητος ὑπὲρ τῶν δούλων σου τούτων καὶ πάριδε ὡς πολυέλεος τὰ πταίσματα αὐτῶν ἅπαντα, ἀπάλλαξον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου κολάσεως· σὺ γὰρ εἶπας Δέσποτα, ὅσα ἂν δῆσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς· ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅτι σὺ εἶ Θεὸς ἀναμάρτητος καὶ δυνάμενος ἀφιέναι ἁμαρτίας καὶ σοὶ πρέπει δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ σου Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς... *Euchologion Vaticanus graecus 1833* (10. století), f. 41v; ARRANZ, M.: Les prières pénitentielles de la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 57, 1991, s. 105–109; *Euchologion Barberini gr.* 82 (11. století), ff. 111-112; АЛМАЗОВЪ, А. И.: Том 3: *Приложения*, oddíl I., N 15, s. 67; oddíl III., N 3, s. 42–43; GOAR, J.: *Euchologion sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines Divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum &c. cuilibet personae, statui, vel temporis congruos, juxta usum Orientalis Ecclesiae... editio secunda expurgata & accuratior*. Venice, 1730, s. 536–537, 539; MORINUS, J.: *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae tredecim primis saeculis in Ecclesia Occidentali et huc usque in Orientali observata, in decem libros distinctus...*, Příloha: *Codicum manuscriptorum, Poenentialium...*, Antverpy, 1682, s. 118–119.

Další zajímavá modlitba je z 12. století a nachází se také v současném řeckém obřadu pokání na jeho závěru, jakožto modlitba rozhřešení:

„Bože, tys odpustil skrze svého proroka Natana Davidovi (Ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας διὰ Νάθαν τῷ Δαυὶδ), který vyznával své zlé skutky a Petra, jenž vroucně oplakával zapření a nevěstku, která ronila slzy na tvé neposkvrněné nohy a Manaseho a celníka a marnotratného jsi ospravedlnil. Tys řekl: ‚vyznávejte si navzájem své hříchy‘, když tedy vyznáváme své hříchy, on nás očistí od každého provinění. Kéž sám náš Spasitel, náš Pán Ježíš Kristus ti odpustí (bratře) vše, co jsi před ním vyznal mně nehodnému i v tomto věku i v budoucím. A učiní tě hodným stanout před jeho soudem, protože je blahoslavený (ὁ ὦν εὐλογητὸς) na věky. Amen.“²⁹

Na závěr modlitby je zvláštní formule, která obsahuje požehnání Božího jména ve tvaru židovského tetragramu (JHWH) v řeckém překladu ὦν (tzv. monogram Kristův), jako by se chtěla získat absoluční moc při vzývání Božího jména. To se také děje na konci židovského svátku Jom Kipur čili den smíření či očisty od hříchů (Lv 16, 29-34; 23, 27-32; Num 29, 7). ὦν však figuruje například v „modlitbě k ukončení katechumenátu bezprostředně před křtem“, tedy poslední modlitbě exorcismu při křtu, kde je vzýván Bůh, aby očistil nové stvoření z otroctví hříchu³⁰ nebo také na začátku anafory sv. Basila, kde je velebena a opěvována Boží velikost a milosrdenství.³¹ Objevuje se také zhruba od 12. století na ikonách Krista, kde vypovídá o jeho božství.

Pokud si pozorně pročítáme modlitby pokání, tak nás zarazí fakt, že se ve starších euchologiích nenachází žádná přímá absoluční formule, kterou by pronášel zpovědník, máme na mysli: *Ego te absolvo a peccatis tuis...* To bylo dáno patrně tím, že v byzantské tradici se kněz (biskup) nebo i mnich bez kněžského svěcení, pomodlil nad kajícníkem modlitbu a tím jej zařadil do vymezeného období pokání. To spočívalo v postech, poklonách, modlitbách a zejména ve vyloučení z přijímání eucharistie a tedy ze společenství církve. Toto období trvalo různě dlouho i několik let,³² podle závažnosti a počtu hříchů, pokud však kajícník poctivě

²⁹ Ὁ Θεὸς ὁ συγχωρήσας διὰ Νάθαν τῷ Δαυὶδ τὰ ἴδια ὁμολογήσαντι κακὰ, καὶ Πέτρῳ τὴν ἄρησιν κλαύσαντι ἰσχυρῶς, καὶ πόρνη δακρύσασα ἐπὶ τοὺς ἀχράντους αὐτοῦ πόδας, καὶ Μανασῆ καὶ τελῶνῃ καὶ ἀσώτῳ ὁ εἰπὼν· ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, καὶ ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καθαρῶς ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας· αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς συγχωρήσῃ σοι πάντα ὅσα ἐνώπιον αὐτοῦ ἐξομολογήσῃς τῇ ἐμῇ ἀναξιότητι καὶ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ἀκατακρίτως σε ἔμπροσθεν τοῦ βήματος αὐτοῦ παραστῆσαι καταξιώσῃ· ὁ ὦν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3^e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 29–31; *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891, s. 222–223; *Εὐχολόγιον τὸ μέγα*. Παπαδοπουλος, Ν. Π. (ed.). ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927, s. 165; *Εὐχολόγιον*. ΕΝ ΡΩΜΗ, 1754, s. 453.

³⁰ PARENTI, S. – VELKOVSKA, E.: *L'Euclologio Barberini greco 336*, ff. 92v–94r, s. 122–123.

³¹ ARRANZ, M.: *L'Euclologio Costantinopolitano*, s. 477.

³² Podrobným výčtem deliktů a přísných letitých trestů za uložené pokání a vyloučením (i doživotním) z eucharistie se zabývala již synoda v Elviře (Španělsko) v letech 300-303 ve svých 81 kánonech: LICHNER, M., – KARABOVÁ, K.: *Vybrané pohľady na latinských autorov křesťanského staroveku III. : Vysokoškolské učebné texty*. Trnava : Dobrá kniha, 2016, s. 11–45.

splnil stanovené pokání, tak mohl bez nějaké další modlitby nebo obřadu sám podle svého svědomí přistoupit k eucharistii.

V řeckých nejstarších modlitbách je totiž běžná formule deprekativní nebo imperativní, tedy „kěz Bůh odpustí hříchy božimu služebníkú atd.“ nebo „Bože odpust' hříchy božího služebníka...“ Moc odpouštět hříchy se přičítá výlučně Bohu a lidský faktor nebo prostřednictví je zde jen jaksi okrajově, aby vyniklo Boží milosrdné působení.³³ Tedy takové rozhřešení mohl s čistým svědomím udělit i nsvěcený mnich. Tato praxe samozřejmě vadila a pohoršovala mnoho latinských duchovních ovlivněných scholastikou, kteří tento způsob zповědi zpochybňovali a považovali za neplatný *propter defectum formae*. Jediná poplatná forma podle nich je, když kněz v první osobě odpouští nebo rozhřešuje hříchy a zastává úlohu soudce. Rozhřešení bývalo spojeno s rozvázáním od cenzur (exkomunikace), tedy trestů, které brání v přijetí svátosti smíření a posléze eucharistie. Svoji roli jistě sehrál Římský rituál (1614) Pavla V. : „...et ego auctoritate ipsius te absolvo ab omni vinculo excommunicationis, suspensionis, et interdicti, in quantum possum, et tu indiges...“ následuje absoluce od hříchů *Ego te absolvo a peccatis tuis...*³⁴

Tento trend byl známý především v jižní itálii (Sicílie, Kalábrie) a na jiných místech, kde vedle sebe působila byzantská a převažující latinská církev. Pod vlivem horlivých latinských reformátorů se od 14. století začínají šířit na různých volných listech modlitby obsahující přímou a teologicky nezávadnou absoluci. Tyto nezávadné modlitby se postupně přepisují do oficiálních euchologií.³⁵ Mohlo se však také jednat o invenci nějakého zbožného opisovače či redaktora, který chtěl byzantský obřad vylepšit a obohatit o nějaký ten latinský prvek. Dalším značným důvodem pro vložení absoluce bylo, aby uniatští kněží v případě nutnosti platně udělili rozhřešení latinským věřícím. Papež Klement VIII. (†1605) dokonce nařizuje v instrukci z roku 1595, aby kněží nejdříve užili svátostnou formuli florentského koncilu (1439): *Ego te absolvo* a pak se pomodlili deprekativní modlitbu, kterou obvykle recitují.³⁶

Přímá absoluční modlitba, patrně pod vlivem latiniků a řeckých rukopisů, byla do obřadu pokání zavedena v Rusku kyjevským metropolitou Petrem Mohylou, který ji vložil do svého trebniku (1646) a užívá se i v pozdějších vydáních trebniku. Tuto absoluční modlitbu pak přijali i uniaté byzantsko-slovanské tradice a je zařazena i ve všech současných poplatných liturgických knihách a kněz ji musí k platnosti svátosti odrecitovat nad kajícím:

„Pán a Bůh náš Ježíš Kristus ve své láskyplné a štědré milosti k člověku, ať ti, dítě <jméno>, odpustí všechna tvá provinění. A já, nehodný kněz, mocí, kterou mi dal, ti

³³ Podobně také u křtu, aby vyniklo působení jmenovaných osob Trojice a nikoliv vysluhovatele nebo příjemce svátosti. Jan Zlatoústý k tomu dodává: „proto... kněz, který křtí, neříká ‚já křtím jméno‘, ale ‚je křtěn jméno, ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého‘; chce tak naznačit, že to není on, kdo křtí, ale Otec, Syn a Duch svatý, jejichž jméno je vzýváno.“ SV. JAN ZLATOÚSTÝ: *Huit catéchèses baptismales inedites*. WENGER, A. (ed.). *Sources Chrétiennes*, 50, Paris, 1957, s. 97.

³⁴ ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 64–65.

³⁵ Dokonce se některé modlitby dostávají i do vydání euchologií u nesjednocených; tyto listy obsahovaly zpravidla tři absoluční modlitby, z nichž první dvě jsou v Benediktově vydání euchologia, DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 150.

³⁶ DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 151.

odpouštím a rozhřešuji tě od všech tvých hříchů ve jménu Otce i Syna i svatého Ducha.
Amen.³⁷

Konečnou úpravu pro uniáty v jižní itálii zjednal pak Benedikt XIV. v 18. století, když zařazuje do svého vydání řeckého euchologia (1754) na závěr obřadu pokání tzv. synoptickou (doplňkovou) modlitbu ze 17. století,³⁸ kterou musel kněz k platnosti odrecitovat, protože je zde formule: *Ego te absolvo a peccatis tuis*, samozřejmě v řeckém překladu. Je zde vloženo také rozvázání od cenzury a modlitba nese název: *Jiná (další) synoptická modlitba*:

„Pán náš Ježíš Kristus a Bůh, jenž předal svým božským a posvátným učedníkům a apoštolům příkaz svazovat a rozvazovat vlastní hříchy těch, kteří do nich upadají, kéž on sám z výsosti nehledí (nebere zřetel) na všechny tvé hříchy, viny a přestoupení. Já pak jeho nejněhdnější služebník, jenž jsem přijal od nich (apoštolů) toto činit: *(já) tě rozhřešuji (rozvazuji) od každé cenzury* podle moci a síly, kterou mám a kterou ty potřebuješ. A ještě *(já) tě rozhřešuji od všech tvých hříchů*, které jsi vyznal před Bohem a mou nehdností. Ve jménu Otce, i Syna i Ducha svatého, Amen.³⁹

Na závěr našeho příspěvku si uvedeme zajímavou modlitbu pro rozhřešení od hříchů, kterou napsal otec duchovní (kněz) pro zesnulého na svitek (list) a vkládá mu ho do rukou při pohřbu na způsob průvodního glejtu do Božího království. Slouží k tomu, aby duši putujícího zemřelého ochránila od útoků duchů, doslova celníků, kteří jsou ve vzduchu a v temnotě:

„Modlitba, nad tím kdo zemřel, kterou napíše jeho otec duchovní na list a vloží ji do rukou zemřelého kvůli strachu z celníků temnoty tohoto světa.⁴⁰

„Kéž ti Bůh a Otec našeho Pána Ježíše Krista odpustí, mé duchovní dítě, <jméno>, vše, co jsi před ním vyznalo mně nejmenšímu a (hříchy) ze zapomnětlivosti nebo množství, které jsi nebylo schopno vyznat mně nicotnému, i ty nechť ti odpustí Bůh, který miluje člověka, i v tomto věku i v budoucím. A nechť tě učiní hodným stanout před jeho hrozným soudem,

³⁷ Σρον. Μάληγ Τρέβνικγ. Πο βλαγοςλοβένιγ σβατγέγγσαγ ρίμσκαγ άποσολσκαγ πρεσόλα. ΡΙΜΓ : Βγ τγπογραφιγ κρπτοφεράτσκία όβίτελι, 1947, σ. 74–75; ένχολόγιον ήλι Τρέβνικγ, βγ Ζόβκβγ, 1926, σ. 73-74 (celý obřad s. 68–74); tato formule rozhřešení se užívá i u pravoslavných v Rusku: ΕΒΧΟΛΟΓΙΟΗ άβο ΤΡΕΒΝΙΚ Μιτροπολιτα Πετρα Μογιλι. sv. I. Κίίβ, 1646, Φοτοπερעדрук Ολεksi Γορβαχα. Ριμ, 1988, σ. 346, 356–357.

³⁸ GOAR, J.: *Eύχολόγιον*, s. 540; DE MEESTER, P.: *Studi sui sacramenti*, s. 149.

³⁹ Έτέρα εύχη συνοπτική. Ό Κύριος ήμωγ Ίησογ Χριστογ και Θεόγ, ό τγν έντολήγ ταύτηγ παραδεδοκώγ τοιγ θείοιγ και ήεροιγ αύτογ μαθηταίγ και άποσολοιγ είγ τό δεσμειν τε και λύειν τοιγ παραπετωκόσι τά ίδια αύτωγ άμαρτήματα: αύτόγ έξ ύψουγ παρίδοι σοι πάντα τά πλημμελήματα και τάγ άνομίας και τάγ άμαρτίας σου. Έγώ δε άνάξιόγ αύτογ δοόλογ έξ έκεινωγ λαβώγ τάγ άφορμάγ τουτο ποιειν άπολύω σε άπο παντογ άφορισμογ καθ' όσον δύναμαι και σθένω και σδ χρείαν έχειγ. Έτι άπολύω σε άπο πασωγ τώγ άμαρτιώγ σου όσαγ έξομολόγησω ένώπιον του Θεου και τγς έμγς άναξιότητογ. Είγ τό όνομα του Πατρογ και του Υιου και του άγιου Πνεύματογ. Άμήγ. ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3^e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 71–73, sron. *Eύχολόγιον*. ΕΝ ΡΩΜΗ, 1754, s. 454.

⁴⁰ ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Οπισание литургических рукописей*, s. 497, 526, 580 (15. století); s. 863, 897 (16. století): Εύχη, όταν (άπαίρη ό άνθρωπογ άπο τώγ τηδε: γράφει) δε ταύτηγ ό πνευματικόγ αύτογ πατήρ είγ χαρτίον και βάλλει είγ τγν χείρα του τεθνηκότογ δια τώγ φόβον τώγ τελωνίωγ του άέρογ του σκότουγ του αιώνογ τουτογ; sron. MRŇÁVEK, T.: Exorcismy a exorcisté v byzantské tradici. In: *Parrésia. Revue pro východní křesťanství*, roč. 7, 2013, s. 63.

protože je blahoslavený. Amen.“⁴¹

Seznam literatury

Primární literatura:

- Ἁγιασματάριον..., πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν ψυχικὴν τε καὶ σωματικὴν θεραπείαν. EN ETIHΣIN, 1804.
- АЛМАЗОВЪ, Александр Иванович: *Тайная исповѣдь въ Православной восточной Церкви: Опытъ внѣшней исторіи (Изслѣдование преимущественно по рукописямъ)*. Tomus 3 : *Приложенія*. Одесса, 1894.
- ARRANZ, Miguel: *L'Eucolegio Costantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Leiturgikon (Messale)*. Roma : Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1996. ISBN 88-7652-696-X
- ARRANZ, Miguel: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 23–82.
- ARRANZ, Miguel: Les prières pénitentielles de la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 57, 1991, s. 87–143.
- ДМИТРИЕВСКИЙ, Алексей Афанасьевич: *Описание литургическихъ рукописей хранящихся въ библиотекахъ православнаго Востока*, II, Еὐχολόγια. Кієвъ, 1901.
- ДМИТРИЕВСКИЙ, Алексей Афанасьевич: *Богослужение въ Русской Церкви въ XVI вѣкѣ : Часть I : Службы круга седмичного и годичного и чинопоследования таинств : историко-археологическое исследование*. Казань, 1884.
- DE MEESTER, Placide: *Studi sui sacramenti amministrati secondo il rito bizantino*. Roma, 1947.
- ΕΒΧΟΛΟΓΙΟΝ* ἢ *ΤΡΕΒΝΙΚ* *μιτροπολιτα Πετρα Μογυλι*. sv. I. Київ, 1646, Фотопередрук Олекси Горбача. Рим, 1988.
- Εὐχολόγιον*. EN ΡΩΜΗ, 1754.
- Εὐχολόγιον τὸ μέγα*. Ζέρβος, Σ. (ed.). Βενετία, 1891.
- Εὐχολόγιον τὸ μέγα*. Παπαδοπουλος, Ν. Π. (ed.). EN ΑΘΗΝΑΙΣ, 1927.
- Ἐὐχολόγιον ἢ τὸ Τρέβνικъ, въ Жѳвквѳ*, 1926.
- GOAR, Jacobus: *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines Divinae Liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum &c.cuilibet*

⁴¹ ДМИТРИЕВСКИЙ, А. А.: *Описание литургическихъ рукописей*, s. 781 (16. století): Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συγχωρήσει σοι, πνευματικόν μου τέκνον, ὁ δεῖνα, ὅσα ἐνώπιον αὐτοῦ τῆ ἐμῆ ἐξομολογήσω ἐλαχιστότητι, καὶ ὅσα κατὰ λήθην ἢ πλῆθος οὐκ ἔφθασας ἐξαγγεῖλαι τῆ ἐμῆ οὐθενιότητι, συγχωρήσει σοι καὶ ταῦτα ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἀκατάκριτόν σε παραστήσει ἔμπροσθεν τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ βήματος, ὁ ὢν εὐλογημένος. Ἀμήν, srov. ARRANZ, M.: Les formulaires de confession dans la tradition byzantine. Les sacrements de la restauration de l'ancien Euchologe constantinopolitain: II-2. 3^e partie. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 58, 1992, s. 43–45.

personae, statui, vel tempori congruos, juxta usum Orientalis Ecclesiae...editio secunda expurgata & accuratior. Venice, 1730.

- HERMAN, Emil: Il più antico penitenziale greco. In: *Orientalia Christiana Periodica*, roč. 19, 1953, s. 71–127.
- JACOB, André: Un euchologe du Saint-Sauveur "in Lingua Phari" de Messine. Le Bodleianus Auct. E. 5. 13. In: *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, roč. 50, 1980, s. 283–364.
- SV. JAN ZLATOÚSTÝ: *Huit catéchèses baptismales inédites.* WENGER, Antoine (ed.). *Sources Chrétiennes*, 50, Paris, 1957. ISBN 2204080683
- LICHNER, Miloš, – KARABOVÁ, Katarína: *Vybrané pohľady na latinských autorov kresťanského staroveku III. : Vysokoškolské učebné texty.* Trnava : Dobrá kniha, 2016. ISBN 978–80–8191–024–1
- МА́ЛЫЙ Трѣвникъ. По благословѣнію свѣтѣйшаго рѣмскаго апѣстольскаго престѣла. РИМЪ : Въ тѣпографіи крѣптоферратскіа ѡбители, 1947.
- MARINČÁK, Šimon: Obrad *Prothesis* liturgie Sv. Jána Chryzostoma vo vybraných slovanských tlačených liturgikonech 16.-17. storočia. In: *Studia theologica*, roč. 19, 2017, č. 3, s. 99–131.
- MÉLIA, Elie: L'acte ecclésial de la réconciliation dans l'Eglise Orthodoxe. In: *Revue de Droit Canonique*, roč. 34, 1984, s. 336–348.
- MORINUS, Johannes: *Commentarius historicus de disciplina in administratione sacramenti poenitentiae tredecim primis saeculis in Ecclesia Occidentali et huc usque in Orientali observanta, in decem libros distinctus...*, Příloha: *Codicum manuscriptorum, Poenitentialium*,... Antverpy, 1682.
- PARENTI, Stefano – VELKOVSKA, Elena: *L'Eucologio Barberini greco 336.* 2. vyd. Roma : Edizioni liturgiche, 2000. ISBN 88–85918–99–9
- RAES, Alfons: Les formulaires grecs du rite de la penitence. In: *Melanges en l'honneur de Monseigneur Michel Andrieu.* Strasbourg, 1956, s. 365–372.
- Трѣвникъ въ двѣхъ частѣхъ. Часть пѣрваа. Москва, 1894.
- Трѣвникъ. часть пѣрваа. По благословѣнію свѣтѣйшаго рѣмскаго апѣстольскаго престѣла. РИМЪ : Въ тѣпографіи крѣптоферратскіа ѡбители, 1945.
- Трѣвникъ въ двѣхъ частѣхъ. Часть пѣрваа. Москва, 1956.

Sekundární literatura:

- ARRANZ, Miguel: La liturgie de l'Euchologe slave du Sinaï. In: *Christianity among the Slavs. The Heritage of Saints Cyril and Methodius. Acts of the International Congress held on the Eleventh Centenary of the Death of St. Methodius, Rome, October 8–11, 1985.* Orientalia Christiana Analecta 231. Roma, 1988, s. 15–74. ISBN 88–7210–130–1
- SV. ATANÁŠ: *Život sv. Antonína Poustevníka.* Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2010. ISBN 978–80–7412–041–1
- BRIGHTMAN, Frank Edward: *Liturgies Eastern and Western.* Oxford, 1896.

- FRČEK, Jan: *Euchologium Sinaiticum*. Texte slave avec sources grecques et traduction française. In: *Patrologia Orientalis*, XXV, 3. Paris, 1943, s. 587–596.
- JAN MOSCHOS: *Pratum spirituale*. In: *Patrologia graeca*, 87, 2851–3116.
- MALTZEW, Alexej: *Die Sacramente der Orthodox-Katholischen Kirche des Morgenlandes*. Berlin, 1898.
- MRŇÁVEK, Tomáš: Exorcismy a exorcisté v byzantské tradici. In: *Parrésia. Revue pro východní křesťanství*, roč. 7, 2013, s. 11–106.
- SOFRONIOS: *Narratio miraculorum SS. Cyri et Ioannis sapientium anargyrorum*. In: *Patrologia graeca*, 87, 3424–3676.
- Svatá božská liturgie našeho otce svatého Jana Zlatoústého* (Schváleno Kongregací pro Východní církve, Řím 15. 7. 2006). Praha, 2007.
- THEODÓRÉTOS Z KYRRU: *Historia religiosa : bohumilá historie mnichů syrských*. [z originálních textů přeložil Jiří Pavlík] Praha : Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2005. ISBN 80–86882–00–4
- VAŠICA, Josef: *Literární památky epochy velkomoravské 863–885*. Praha : Vyšehrad, 1996. ISBN 80–7021–169–5
- Vie de Théodore de Sykéôn*. FESTUGIÈRE, André-Jean (ed.), sv. I. Texte grec, *Subsidia Hagiographica* 48, Bruxelles, 1970. ISSN 0777-8112
- La Vita di San Nicola di Sion. Traduzione, note e commentario*. A cura di RUGGIERI, Vincenzo, Roma : Edizioni Orientalia Christiana, 2013. ISBN 978-88-97789-23-9
- WAGNER, Georg: *Bussdisziplin in der Tradition des Ostens*. In: *Liturgie et rémission des péchés. Conférences Saint-Serge. XXe semaine d'études liturgiques* (Paris, 2-5 juillet 1973). Roma, 1975, s. 251–264.
- ŽEŇUCH, Peter: Rukopis s pravidlami svetského a cirkevného života z prelomu 16. a 17. storočia v kontexte medzikonfesionálnych vzťahov pod Karpatmi. In: MARINČÁK, Šimon, ŽEŇUCH, Peter (eds.): *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v uhorsku do konca 18. storočia*. Monotematický súbor štúdií. Orientalia et occidentalia. Košice; Bratislava, 2017, s. 45–69. ISBN 978–80–8191–074–6